

A. Massot i Martí*

RESUM

En aquest treball s'analitzen els principals canvis que ha patit la producció agrària catalana des de l'ingrés a la CE. En una perspectiva històrica, els darrers anys signifiquen una fase crítica en l'evolució del sistema agrari català. En aquest treball s'estudien els factors estructurals que expliquen aquesta evolució en el marc del procés d'integració. L'eix de l'estudi es centra en la necessitat de definir alternatives en un pla teòric, així com propostes més pragmàtiques per al seu plantejament i per a la discussió des d'una perspectiva acadèmica, que pugui servir de base per a la revisió de la política agrària a Catalunya.

MOTS CLAU: estructures agràries, dimensió de l'explotació, rendes agràries, agricultura a temps parcial, impacte de la PAC.

RESUMEN

En este trabajo se analizan los principales cambios que ha sufrido la producción agraria catalana desde el ingreso en la CE. En una perspectiva histórica, los últimos años significan una fase crítica en la evolución del sistema agrario catalán. En este trabajo se estudian los factores estructurales que explican tal evolución en el marco del proceso de integración. El eje del estudio se centra en la necesidad de definir alternativas en un plano teórico así como propuestas, con carácter más pragmático, para su planteamiento y discusión desde una perspectiva académica, que pueda servir de base para revisión de la política agraria en Cataluña.

PALABRAS CLAVE: estructuras agrarias, tamaño de la explotación, rentas agrarias, agricultura a tiempo parcial, impacto de la PAC.

* Professor i investigador associat de l'Institut Universitari d'Estudis Europeus (Universitat Autònoma de Barcelona).

ABSTRACT

This paper reviews the main changes that the Catalan Agricultural Production has undergone since Spain joined the EC. Taken in historical context, the last few years represent a critical phase in the evolution of the Catalan Agricultural System. The paper deals with the structural factors explaining this evolution in relation with the integration process. The research approach centres on the need to define the alternatives at the theoretical level and more pragmatic proposals to be moved and discussed from the academic viewpoint which may serve as a basis for a rewording of the Catalan Agricultural Policy.

KEY WORDS: agricultural structures, farm size, farmer's incomes, part-time farming, CAP impact.

1. INTRODUCCIÓ: UN ENTORN INTERNACIONALITZAT

1.1. De la «internacionalització interna» a la «internacionalització externa»

Durant els anys cinquanta un reconegut especialista en temes comunitaris va escriure que «el mercat comú no s'obre», sinó que s'estableix». Un mercat comú que, mercès l'article 38 del Tractat Comú Europeu, abastaria expressament «l'agricultura i el comerç dels productes agraris». En conseqüència, amb l'adhesió espanyola aquest mercat comú agrícola va instaurar-se a Catalunya, amb dos substancials efectes: en primer lloc, amb ell va introduir-se un model específic de suport per al sector agroalimentari, caracteritzat per un arrelat intervencionisme intern i un fort proteccionisme en frontera, i, alhora, va iniciar-se un procés accelerat d'internacionalització/mundialització de la nostra agricultura.

De fet, des de l'adhesió, el sector agrari peninsular no ha fet altra cosa que inserir-se dins un nou entorn estratègic, un complex agroalimentari comunitari integrat. Fruit d'això, avui gaudim d'una base agrària (i agroindustrial) «europeïtzada», amb paràmetres productius i comercials homogenis (condicions dels subministraments, regles sanitàries, normes alimentàries, drets econòmics dels consumidors, llibertat de capitals, de transferència tecnològica, garanties de lleialtat comercial, etc.) que imposen el disseny d'estratègies empresarials d'àmbit continental («internacionalització interna»).

Altrament, sobre aquest procés creixent d'«europeïtzació», es superposa amb força un altre d'obertura vers l'exterior («internacionalització externa» o mundialització) que, per altra banda, no deixa de condicionar l'evolució del mercat intern i de les seves polítiques comunes.

1.2. Factors institucionals de la «internacionalització interna» i la seva dinàmica

D'altra banda, aquesta internacionalització té uns clars fonaments institucionals. L'anomenada «internacionalització interna», dirigida a la creació d'un mercat integrat, es recolza en els següents elements:

a) L'existència de la política agrícola comuna (PAC), la política integrada per excel·lència, que a partir del 1986 passà a regular exhaustivament els aspectes productius i comercials dels nostres sectors primaris, política alhora sotmesa, des de 1992, a un profund procés de reformes dels seus mecanismes més genuïns de gestió dels mercats i el seu suport financer, el FEOGA (Fons Europeu d'Orientació i Garantia Agrícoles).

b) El procés de consolidació d'un *mercat únic agroalimentari*, darrera expressió del ja ranci projecte de realització d'un mercat comú europeu, per a la definitiva constitució d'un espai econòmic sense fronteres interiors amb l'objectiu final de garantir la lliure circulació de factors. Aquest procés, formalment acabat l'any 1993, va materialitzar-se en un considerable treball d'harmonització dins l'àmbit del dret alimentari i de les normes reguladores de la producció i el comerç de productes agropecuaris i dels seus inputs, tasca que pràcticament ocupà un 40 % del programa legislatiu previst en el Llibre blanc per a la realització del mercat interior.

c) Aquest mateix procés de construcció d'un mercat únic va ampliar-se amb la unificació alemanya i, alhora, esdevingué el nucli d'un ambiciós moviment continental de liberalització dels intercanvis (bàsicament industrials, però també agropecuaris) que desembocà en la formalització d'un espai econòmic europeu (EEE) amb bona part dels membres de l'ALEC (o EFTA). Aquesta dinàmica continuà amb la caiguda del «socialisme soviètic», mitjançant una successió d'acords amb els països de l'Europa central i oriental (PECO) i també amb els països de la Mediterrània, a partir de la Conferència de Barcelona dels dies 27 i 28 de novembre de 1995, amb l'objectiu de crear un *espai econòmic euro-mediterrani*.

d) L'aprovació del Tractat de la Unió Europea (TUE) hauria afegit un nou element a aquest procés d'integració, amb la definició formal de la unió econòmica i monetària (UEM), a delimitar de manera definitiva en l'horitzó de 1999, amb efectes substancials en l'arquitectura supranacional i sobre la resta de polítiques comunes (p. e., en el capítol agromonetari de la PAC).

e) L'adopció, des de 1988, per part de les institucions comunes (Consell, Parlament Europeu i Comissió), de successius marcs financers plurianys per al conjunt de polítiques comunes i molt especialment la PAC,

pel seu específic pes financer, dels quals dependrien directament les perspectives del suport agrari i un eventual reforçament dels criteris redistributius del pressupost comunitari, en qualitat de compensació «federalitzant» dels efectes del procés de realització de la UEM. La propera revisió d'aquest marc financer estaria previst per a 1999, amb la participació directa per primer cop dels quinze.

f) A partir de les perspectives financeres pluriànnyals de la Comunitat, va decidir-se, l'any 1989, una reforma dels fons estructurals, que comportà dues coses: l'acotació del tradicional component estructural de la PAC al voltant de l'anomenat Objectiu 5a, i la paral·lela aparició d'una política diferent, directament dirigida vers el desenvolupament del món rural en el seu conjunt, a partir dels objectius 1, 5b i 6 (des de l'adhesió dels països nòrdics), sota el finançament integrat dels tres fons estructurals (FEDER, FSE i FEOGA-Orientació).

g) Per acabar, cal esmentar l'impacte que tindrà sobre el futur disseny de l'edifici comunitari la Conferència Intergovernamental de 1996, expressament preparada per a reformar els Tractats i decidir sobre les diverses dialèctiques que avui es confronten en l'àmbit supranacional que, no resoltes, aturen el seu desenvolupament global i no permeten una nova redacció de les bases de la PAC dins el Tractat de Roma.

1.3. Factors institucionals de la «internacionalització externa» (mundialització) i la seva dinàmica

Així mateix, sobre aquest dinàmic procés d'integració actuaren a partir de 1995 tres factors més, de caràcter extern, que van obrir camí a l'esmentada «internacionalització externa»:

a) En primer lloc, una significativa mundialització o obertura dels nostres mercats agraris, de la mà de l'Acord agrícola de la Ronda Uruguai del GATT, que, amb l'horitzó a l'any 2000, sense cap dubte haurà de condicionar de manera decisiva l'evolució del mercat interior i el futur disseny de la PAC. Un acord que, d'altra banda, tindrà immediata continuïtat a inicis del segle vinent dins una nova Ronda negociadora multilateral.

b) En segon lloc, la continua ampliació enregistrada per les Comunitats que, després de la constitució de l'EEE, va traduir-se en l'adhesió d'Àustria, Finlàndia i Suècia, a partir del gener de 1995, a les quals hauran de seguir-ne altres, una cop tancat l'Acord del GATT i ja definides unes noves bases institucionals de la Unió Europea per la Conferència Intergovernamental de 1996. L'impacte que una Unió a 27 (?) membres pot tenir sobre la PAC actual no es pot menysprear.

c) Un tercer i darrer vector de futur a considerar és l'ambició projecte en el qual la Unió Europea avui es troba embarcada per a la consolidació d'una gran àrea de lliure comerç al voltant seu, vers el sud i l'orient de la Mediterrània, i vers el centre i l'est d'Europa, i, àdhuc, més enllà de l'Atlàntic (Mercosur). En aquest punt, els processos d'«internacionalització interna» i d'«internacionalització externa» conflueixen i acaben per confondre's. En aquest context, les concessions agro-comercials tindran indubtablement, malgrat el seu caràcter bilateral, una singular transcendència. Només cal pensar en la contestació que va provocar entre els professionals de casa nostra la signatura de l'acord d'associació amb el Marroc, pocs dies abans de la Conferència de Barcelona del mes de novembre de 1995.

Aquest ventall de factors institucionals dibuixen l'entorn estratègic del sector agrari català, un sector amb unes característiques estructurals que no sempre permeten garantir la seva evolució positiva dins un mercat cada cop més integrat i global, objecte específic d'aquest treball. En altres mots, el nostre objectiu és el de presentar la situació actual i les tendències immediates del sistema agrorural català en el context que l'envolta.

2. EL SECTOR PRIMARI CATALÀ

2.1. El sector primari dins el conjunt de l'economia

Les agricultures espanyola i catalana es caracteritzen pel fort canvi estructural que han patit en la dècada dels vuitanta, que l'adhesió a les Comunitats no va fer més que accentuar en les seves tendències principals: *a)* decrement del seu pes dins el PIB global, malgrat el creixement enregistrat en termes productius –producció final agrària (PFA) i valor afegit brut (VAB)–; *b)* augment de la renda agrària global i per ocupat des de l'adhesió, facilitat pel fort ajustament estructural enregistrat que, en principi, s'hauria de mantenir pel mateix grau d'envelliment de bona part dels ocupats agraris; *c)* augment (insuficient) de la dimensió –física i econòmica– de les explotacions, que no garanteix una renda suficient per a la gran majoria dels titulars ni la seva professionalització i, en conseqüència, desemboca en un increment continu de l'agricultura a temps parcial.

Així, la participació de l'agricultura i la pesca dins el PIB o VAB espanyol va reduir-se en deu anys, del 6,57 % el 1981 fins al 5 % el 1991 (Taula 1) i les dades (provisionals) més recents del BBV, per a 1994 i 1995, situarien el pes del VAB agropesquer dins el PIB al voltant d'un 4,5 %, tanmateix a un nivell encara superior al comunitari (2,5 % el 1992), el que permet preveure que la tendència a la disminució del pes del sector primari en el conjunt de l'economia persistirà, conseqüència directa del desenvolupament social, encara que a uns ritmes inferiors als del passat.

TAULA I. Dades bàsiques del complex agroalimentari de producció a Catalunya i Espanya (1991)

	VAB al cost dels factors (milions de PTA corrents)				Persones ocupades (Nombre)			
	Espanya % PIB		Catalunya % PIB		Espanya % total		Catalunya % total	
A) SECTOR PRIMARI	2.729.757	5,0	206.296	1,9	1.285.001	9,7	84.643	3,6
• Agricultura/silvicultura	2.500.654	4,6	187.914	1,7	1.190.712	9,0	77.878	3,3
• Pesca marítima	229.103	0,4	18.382	0,2	94.675	0,7	6.765	0,3
B) INDÚSTRIA AGROALIMENTÀRIA (aliments, begudes, tabacs)	1.880.259	3,4	367.448	3,4	428.633	3,2	68.958	2,9
C) COMPLEX AGROALIMENTARI	4.610.016	8,4	573.744	5,3	1.713.634	12,9	153.601	6,5
D) TOTAL CONJUNT ECONÒMIC	54.782.548	100	10.749.311	100	13.235.466	100	2.369.676	100

Font: Renta Nacional de España 1991 (Banco Bilbao Vizcaya), i elaboració pròpia.

Per la seva banda, a Catalunya el sector primari assolí ja aleshores una importància dins l'economia inferior al que tenia dins la CE-12; el 1991 d'un 1,9 % (Taula 1), reflex d'una estructura clarament orientada vers la indústria i els serveis (amb un 30,2 % del PIB i un 30,4 % de l'ocupació, i un 59,7 % del PIB i un 57 % de l'ocupació, respectivament). L'avenç del BBV de 1993 per a Catalunya preveu una estabilització del pes de l'agricultura i la pesca dins el PIB regional, que es congelarà en l'esmentat 1,9 %.

2.2. Una producció agropecuària en creixement des de l'adhesió

Amb aquesta estructura productiva i, malgrat la reducció del pes econòmic que enregistra l'agricultura, a partir de 1986 la PFA i el VAB agrari a preus de mercat, sota una PAC intrínsecament productivista, no han deixat de créixer en termes reals. A Espanya, ni més ni menys que d'11 punts per a la PFA i 12,3 per al VAB agrari, entre 1986 i 1991. L'any 1992 s'enregistrà una caiguda, per les desfavorables condicions climatològiques, que va remuntar-se el 1993 i va permetre que el 1994 s'assolissin de nou els nivells de 1991. Tot seguint les estimacions del MAPA, a preus corrents, el 1992 la PFA significà 3.293,1 milers de milions de PTA; el 1993, 3.352,7 milers de milions, i el 1994, 3.635,7 milers de milions. Paral·lelament, el VAB a preus de mercat l'any 1992 va ser de 1.691,8 milers de milions de PTA, el 1993 1.767,7 milers de milions, i el 1994 1.945,9 milers de milions. Per la seva banda, la PFA de Catalunya va guanyar 16,8 punts entre 1986 i 1994 (va assolir un valor de 455,29 milers milions de PTA), i el VAB agrari a preus de mercat, un 17,2 % en el mateix període (amb un resultat final de 185,8 milers de milions de PTA).

En el context global de l'agricultura espanyola, Catalunya representa actualment (1994), segons aquestes dades: el 12,5 % de la PFA total de l'Es-

tat i el 9,5 % del seu VAB. És digne d'assenyalar que el nostre sector agrari sembla estancar-se dins el conjunt de l'agricultura estatal, malgrat la desfavorable conjuntura que aquesta ha patit darrerament arran de la sequera.

Complementàriament, cal dir que l'estructura productiva del nostre sector primari és ben diferent de l'espanyola i s'assembla més a la de la major part d'estats membres de la Comunitat: un 59,7 % de la PFA correspon a produccions ramaderes, mentre que tan sols un 37,1 % les agrícoles i un 3,2 % a altres. Aquesta ramaderia es concentra únicament en el 28,3 % de les explotacions. Les principals produccions dins la PFA global catalana (1995) són, per ordre d'importància, el porquí (26,9 %), la fruita fresca (11,4 %), el vaquí de carn (11,3 %), l'aviram (9,8 %), l'horta (6,7 %), els cereals (6,5 %), la llet (4,9 %), el vi (4,5 %) i els ous (3,6 %). Amb menys d'un 2 % de la PFA trobem l'oli, la flor, les patates, l'oví, els conills i els productes forestals, entre altres. Tenim, doncs, una agricultura molt diversificada i de fort caràcter intensiu, amb predomini de la ramaderia establada i l'agricultura de reg (que ocupa un 20 % de la SAU). Malgrat aquesta realitat, no pot oblidar-se la importància econòmica d'algunes produccions de secà (v. gr., l'oli, la vinya o l'oví) i el seu transcendent paper mediambiental i territorial. Cal dir que algunes produccions enregistren en els darrers anys una contínua pèrdua de pes dins la PFA: llet, aviram i ous.

2.3. Factors del creixement productiu i efectes col·laterals

El factor determinant del creixement productiu enregistrat des de l'adhesió és l'increment progressiu de la productivitat de la terra, encara que sensiblement inferior al que enregistren altres agricultures del nostre entorn. El pes dels inputs dins les explotacions agràries ho confirma, amb un fort augment abans de l'adhesió i estabilitzats des de 1986: a Espanya, al voltant del 43 % de la PFA, i a Catalunya, cap al 58-59 % de la PFA (l'any 1985, abans de l'adhesió, van representar el 58,1 % de la PFA, i l'any 1995, el 58,6 %, dins els quals les tres quartes parts serien pinsos, arran de la nostra forta especialització ramadera).

La tendència a una millora de la productivitat ha de continuar, lògicament, fomentada pel continu avenç tecnològic amb l'eventual confluència de factors més o menys conjunturals (com l'augment del consum de pinsos per la sequera, l'increment de les despeses per reparacions de maquinària en proporció directa a la vellura del nostre parc...), sempre que, és clar, els ingressos (agraris i extraagraris) de les llars rurals mantinguin una evolució positiva.

Això no obstant, cal comptar que la incorporació d'inputs pugui ser ralentida a termini mitjà per factors de caràcter institucional, especialment patents en algunes zones. Entre aquestes limitacions, cal esmentar:

TAULA II. Evolució de la renda agrària (VAN) (*) a Espanya i Catalunya (1985-1995)

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
A) Renda agrària corrent											
- Milers de milions de PTA.											
• Espanya	1.494,3	1.489,3	1.655,8	1.834,9	1.840,9	1.904,5	1.930,1	1.726,7	2.055,5	2.341,6	2.389,0
• Catalunya	125,1	136,3	127,0	130,0	159,5	149,8	141,4	149,7	151,0	179,0	195,9
- Índex 1985 = 100											
• Espanya	100	99,7	110,8	122,8	123,2	127,5	129,2	115,6	137,6	156,7	159,9
• Catalunya	100	108,9	101,5	103,9	127,4	119,7	113,0	119,7	120,7	143,1	156,6
B) Renda agrària deflactada (**)											
- Milers de milions de PTA.											
• Espanya	1.494,3	1.375,2	1.461,7	1.531,0	1.436,8	1.395,8	1.340,8	1.139,1	1.292,7	1.409,1	1.378,4
• Catalunya	125,1	125,9	112,1	108,5	124,5	109,8	98,2	98,8	95,0	107,7	113,0
- Índex 1985 = 100											
• Espanya	100	92,0	97,8	102,4	96,1	93,4	88,1	76,2	86,4	94,2	92,2
• Catalunya	100	100,6	89,6	86,7	99,5	87,8	78,5	78,9	75,9	86,1	90,4
C) Ocupats agraris (***)											
- Milers											
• Espanya	1.829,6	1.638,4	1.612,3	1.591,3	1.496,2	1.391,2	1.251,7	1.167,1	1.107,8	1.072,2	1.047,9
• Catalunya	113,9	102,5	94,2	87,0	88,0	75,7	74,3	72,2	61,6	64,7	65,5
- Índex 1985 = 100											
• Espanya	100	89,5	88,1	86,9	81,8	76,0	68,4	63,8	60,5	58,6	57,3
• Catalunya	100	90,0	82,7	76,4	77,3	66,5	65,2	63,4	54,1	56,8	57,5
D) Renda corrent per ocupat (A/C)											
- Milers de PTA											
• Espanya	816,7	909,0	1.027,0	1.153,1	1.230,4	1.369,0	1.542,0	1.479,5	1.855,5	2.183,9	2.279,8
• Catalunya	1.098,3	1.329,8	1.348,2	1.494,3	1.812,5	1.978,9	1.903,1	2.073,4	2.451,2	2.766,6	2.990,8
- Índex 1985 = 100											
• Espanya	100	111,3	125,7	141,2	150,6	167,6	188,8	181,1	227,2	267,4	279,1
• Catalunya	100	121,1	122,7	136,1	165,0	180,2	173,3	188,8	223,2	251,9	272,3
E) Renda deflactada per ocupat (B/C)											
- Milers de PTA											
• Espanya	816,7	839,3	906,6	962,1	960,3	1.003,3	1.071,2	976,0	1.166,9	1.314,3	1.315,4
• Catalunya	1.098,3	1.227,5	1.190,6	1.247,0	1.414,5	1.450,5	1.322,4	1.368,2	1.541,5	1.665,0	1.725,7
- Índex 1985 = 100											
• Espanya	100	102,8	111,0	117,8	117,6	122,8	131,2	119,5	142,9	160,9	161,1
• Catalunya	100	111,8	108,4	113,5	128,8	132,0	120,4	124,5	140,4	151,6	157,1
Índex de preus (IPC)	8,2	8,3	4,6	5,8	6,9	6,5	5,5	5,3	4,9	4,5	4,3
Índex de preus rebuts	3,8	10,4	-1,8	3,3	7,5	0,7	-0,2	-6,8	5,2	11,7	8,1

(*) Exclosa la renda pesquera.

(**) Renda agrària deflactada amb l'índex de preus al consum (IPC) del mes de desembre de cada any (INE).

(***) Els ocupats agraris no inclouen els pescadors i són dades de l'EPA (INE).

Fonts: Sergi López (G. T. DARP) i elaboració pròpia.

TAULA III. Indicadors generals sobre el canvi estructural de les agricultures europea, espanyola i catalana

	1982	1987	1989-1990	1993	Variació 1987-1993	Variació 1989-1993
A) Nombre d'explotacions amb SAU (milers)						
CE-12	9.405,5	8.644,3	7.992,9	7.264,0	-15,9 %	-9,1 %
CE-15	—	—	8.566,9	7.814,8	—	-8,8 %
Espanya	1.818,2	1.791,7	1.593,6	1.383,9	-22,7 %	-13,2 %
Catalunya	(*)	108,5	86,6	75,2	-30,7 %	-13,2 %
Primer país de la CE: Itàlia	2.832,4	2.784,1	2.664,6	2.488,4	-10,6 %	-6,6 %
B) Superfície agrícola-SAU (en milers de ha)						
CE-12	116.327,7	115.400,7	119.581,2	118.953,5	+3,1 %	-0,5 %
CE-15	—	—	129.194,8	128.450,1	—	-0,6 %
Espanya	23.506,0	24.796,5	24.531,1	24.713,7	-0,3 %	+0,7 %
Catalunya	(*)	1.128,8	1.102,1	1.138,6	+0,9 %	+3,3 %
Primer país de la CE: França	29.277,7	28.058,0	28.186,4	28.107,2	+0,2 %	-0,3 %
C) SAU per explotació (en ha) (B/A)						
CE-12	12,4	13,4	14,0	16,4	+22,3 %	+17,1 %
CE-15	—	—	15,0	16,4	—	+9,3 %
Espanya	12,9	13,8	15,4	17,9	+29,7 %	+16,2 %
Catalunya	(*)	10,4	12,7	15,1	+45,2 %	+18,9 %
Primer país de la CE: Regne Unit	63,7	64,4	67,9	67,3	+4,5 %	-0,9 %
D) Mà d'obra agrícola total (milers d'UTA)						
CE-12	9.908,8	9.135,8	8.024,0	7.234,6	-20,8 %	-9,8 %
CE-15	—	—	8.668,5	—	—	—
Espanya	1.432,5	1.626,7	1.143,4	112,1	-31,6 %	-2,7 %
Catalunya	(*)	110,8	85,8	79,6	-28,1 %	-7,2 %
Primer país de la CE: França	1.847,5	1.459,3	1.256,5	1.081,1	-25,9 %	-13,9 %
E) Nombre mitjà de caps per explotació						
Vaques en general						
CE-12	26	31	35	43	—	—
CE-15	—	—	—	41	—	—
Espanya	10	12	15	20	—	—
Catalunya	—	40	58	81	—	—
Primer país CE: Regne Unit	74	79	84	84	—	—
Vaques de llet						
CE-12	12	16	17	22	—	—
CE-15	—	—	—	20	—	—
Espanya	5	7	8	10	—	—
Catalunya	12	19	21	31	—	—
Primer país CE: Regne Unit	49	61	64	64	—	—
Porcí en general						
CE-12	35	50	63	91	—	—
CE-15	—	—	—	87	—	—
Espanya	20	27	38	55	—	—
Catalunya	124	198	275	374	—	—
Primer país CE: Països Baixos	205	405	473	556	—	—

(*) Per manca d'harmonització de les dades, no reflectim les de Catalunya del cens de 1982.

Fons: «1982» cens agrari d'Espanya de 1982; «1987», enquesta comunitària d'estructures de 1987; «1989-1990» cens agrari de 1989; «1993», enquesta comunitària d'estructures de 1993, i elaboració pròpia.

els percentatges d'abandó de les superfícies que s'imposin i, en general, les mesures de control de l'oferta i la despesa que fixin les autoritats comunitàries (quotes de producció, superfícies màximes garantides, quantitats màximes de garantia...); en aquest marc supranacional, la distribució que es decideixi socialment dins l'Estat espanyol (pel Pla Hidrològic Nacional) d'un bé cada cop més escàs com és l'aigua; la resposta inversora, pública i privada, que es derivi de l'aplicació de la nova PAC, l'acord agrícola del GATT i l'aplicació del programa de convergència vers la UEM; les mesures de control de nous productes, obtinguts amb tecnologies d'avantguarda (com seria el cas, paradigmàtic, de la BST, hormona estimuladora de la producció làctia, obtinguda a partir de les biotecnologies), i l'impacte que tinguin les mesures de control mediambiental que s'imposin en l'àmbit agrari, de nou pel dictat de les instàncies comunitàries (sobre l'ús intensiu d'inputs químics, fomentant-se els tractaments integrats i l'ús de productes de naturalesa biològica; la restricció de la producció de purins, per mecanismes fiscals, etc.).

Al costat d'aquest augment de la demanda d'inputs, del tipus que siguin, es pot preveure el manteniment general de les actuals orientacions productives encara que puguin veure reduir els seus volums a causa dels mateixos factors institucionals ja esmentats. En aquest sentit, cal dir que el previsible increment de la productivitat agrària no és incompatible, al contrari, amb una forçada reducció de les superfícies cultivades menys productives (de secà o en zones de muntanya), seguint una tònica històrica i comuna a totes les agricultures modernes. Ara bé, és cert que, fins ara, a Espanya, i a Catalunya, l'adhesió ha actuat més aviat en el sentit contrari, i des de 1987 ha crescut la superfície agrària útil (SAU) (Taula III). La causa són els ajuts directes que s'han previst en la nova PAC, que han disparat el nombre de declaracions d'alguns cultius. Però això és un element conjuntural al qual seria erroni donar una gran transcendència enfront de l'evolució de les lleis dels mercats. D'altra banda, és possible que algunes orientacions productives augmentin (lleugerament) els seus volums, en alguns casos lligades a noves zones de regadiu, sempre que les explotacions assoleixin una dimensió adequada, les varietats o els productes tinguin una demanda reconeguda, i no s'endureixin les mesures de control de l'oferta per part de la Comunitat. Entre aquests sectors que presenten més futur a curt termini des del punt de vista productiu a Catalunya, hi ha: la fructicultura (encara que a costa de les zones tradicionals), l'horticultura, l'arròs, l'alfals i l'olivera.

Convé assenyalar, en aquest context, l'obstacle que, per al canvi estructural i la consegüent millora de la productivitat, pot significar un preu massa elevat de la terra dins uns mercats que es caracteritzen per la seva baixa mobilitat i la poca transparència. No cal oblidar que la quantitat de terra transmesa per herència és superior a la que es transfereix per la via

del mercat. Des de 1983 a 1989 l'índex de preus de la terra va augmentar d'un 48,4 % a Espanya (de mitjana) i un 4,8 % a Catalunya, per la nostra particular especialització sectorial, basada en l'intensificació productiva. I a l'inrevés, com després veurem, el fort índex de mecanització o, àdhuc, l'explosió de la ramaderia intensiva, exponents típics del procés de «modernització agrària» enregistrada en els anys anteriors a l'adhesió, vénen en bona part explicats per aquesta restricció fundiària. La nova dinàmica que va sorgir de l'adhesió va provocar, entre altres coses, una forta caiguda dels preus de la terra, que, tanmateix, no va reflectir-se substancialment, com veurem, en una millora substancial de les dimensions de les explotacions. De totes maneres, a partir de l'any 1993 aquesta baixa dels preus sembla haver-se aturat, en gran mesura mercès al règim d'ajuts directes que acompanya la nova PAC. Si continuessin les tendències presents en el proper futur és força probable que la terra perdi definitivament el seu caràcter de factor fix de producció i el seu preu sigui directament determinat pel dret a produir que incorpori (capitalitzant les quotes ramaderes o la superfície de referència amb dret a ajut, i amb elles, la seva rendibilitat). La PAC esdevindrà, en conseqüència, un element de dualització del mercat de la terra i condicionarà cada cop més la seva evolució. Col·lateralment, diguem que, també fruit de la nova PAC, cal comptar que la terra pot canviar d'ús, i valor social, en les explotacions de determinades zones amb un fort desenvolupament de les activitats lligades a l'economia de l'oci, a casa nostra ja ben patent.

2.4. La renda agrària i el procés d'ajustament estructural

Com a resultat dels factors anteriors, l'augment de la producció agrària i l'estabilització dels preus dels inputs que ha comportat l'entrada en un mercat únic, la renda agrària (o valor afegit net del sector agrari, exclosa la pesca marítima), en valors monetaris, ha millorat substancialment des de l'adhesió. I això que hi ha importants capítols del consum intermedi de les explotacions que encara avui es mostren immunes a les tendències generals de la CE (com són l'electricitat, el gasoil agrícola o l'IVA). Però aquests inconvenients han estat bastament compensats per les creixents subvencions que han rebut les explotacions, provinents fonamentalment del FEOGA-Garantia (a Catalunya, de 4,20 milers de milions de PTA l'any 1986, a 32,34 milers de milions l'any 1994), que actualment ja signifiquen un 30 % de la renda agrària catalana i un 25 % de l'espanyola.

La Taula II ens mostra aquest notable increment de la renda agrària en valors monetaris des de l'adhesió: de 59,9 punts a Espanya (amb el lleu parèntesi de l'any 1992, a causa de les adverses condicions climàtiques), i de 56,6 a Catalunya, en el període 1985-1995. Tanmateix, si la deflactem amb l'IPC de 1985, aquesta evolució resultaria globalment negativa en ambdós casos (Taula II). En aquest context, condició *sine qua non* perquè aquesta renda es mantingui en un nivell digne per als ocupats agraris és que con-

tinuï el procés d'ajustament estructural i millora de les deficientes condicions de producció, transformació i comercialització que caracteritza el sector agrari peninsular.

Un bon nombre d'explotacions, malauradament, no són prou competitives en el context present i són incapaces de remunerar adequadament els seus titulars. Prova d'això és que, sota la pressió dels mercats, el nombre d'explotacions no deixés de caure en el decurs dels vuitanta, i en concret, en els anys 1989-1993, en un 13,2 % a Espanya i a Catalunya (Taula III). Paral·lelament, la població activa ocupada en el sector primari (agricultura, pesca i silvicultura) ha mantingut la seva tradicional tendència a la baixa, i s'ha reduït ni més ni menys que en una tercera part a Espanya en la darrera dècada, on ha passat de les 2.135.200 persones que comptabilitzava de mitjana el 1981, corresponents a un 18,7 % del total dels actius ocupats, a 1.251.700 l'any 1991, que equivalen a un 10,1 %, i a 1.047.900 persones l'any 1995, que representen un 9 % (Taula II), malgrat tot, encara lluny dels índexs d'ocupació comunitaris (5,5 % de la població activa ocupada el 1992). Alhora, Catalunya mantenia, el 1995, 65.500 actius agraris ocupats (sense comptar el sector de la pesca), un 3,1 % del total (Taula II). Amb els pescadors, l'ocupació del sector primari català representaria l'any 1995 el 3,5 % del total. És significatiu comprovar que, després de la forta baixa enregistrada entre 1989 i 1993 (de 88.000 a 61.600 persones) (Taula II), els anys 1994 i 1995 van augmentar els ocupats agraris del Principat. Això, però, no pot considerar-se un canvi de tendència, que, d'altra banda, no tindria lògica i seria preocupant. Més aviat és fruit d'un miratge estadístic, causat per les declaracions que la nova PAC des de 1992 provoca per al cobrament dels ajuts directes. Aquests nous declarants són en general els propietaris de terres que ara entren en un procés de desnonament dels antics arrendataris o parcers, que són substituïts per empreses de serveis. Altrament, aquests increments corresponen a agricultors (?) a temps parcial, que no representen cap millora per a l'estructura productiva.

Mesurat en UTA (unitat de treball agrari), aquest ajustament estructural per a Espanya va trobar-se al voltant d'un 22,4 % entre 1982 i 1993 i d'un 31,6 % entre 1987 i 1993 (Taula III). Catalunya, en aquest darrer període va enregistrar una caiguda del 28,1 %. Cal ressaltar l'acceleració que va representar l'adhesió d'Espanya a les Comunitats. De fet, ambdós índexs de reestructuració, l'espanyol i el català, serien substancialment superiors a la mitjana comunitària, del 20,8 % entre 1987 i 1993. Les divergències percentuals existents entre Espanya i Catalunya serien, per altra banda, lògiques, atès el molt diferent pes que l'agricultura té laboralment. Assenyalem el notable vigor del ritme espanyol de reducció d'UTA, del 2,0 % interanual entre 1982 i 1993, ultrapassat només a la CE-12 per Dinamarca, Luxemburg, RFA, França i Portugal. Índex que, tanmateix, augmentaria des de 1987, fins a assolir el 5,3 %.

Aquest fort ajustament estructural no s'hauria de detenir en els propers anys, si hem de creure els escenaris que es dibuixen arran del procés de liberalització dels mercats agraris en curs i l'alt grau d'envelliment dels nostres agricultors (Taula iv): dels titulars caps de les explotacions amb terres registrats el 1993, únicament un 8,2 % a Espanya (114.200 d'un total d'1.383.900) i un 7,4 % a Catalunya (5.088 d'un total de 68.609) tindrien menys de trenta-cinc anys i, al contrari, un 53,1 % a Espanya i un 55,2 % a Catalunya superarien els cinquanta-cinc anys (735.400 a Espanya i 37.885 a Catalunya). Des d'una perspectiva comunitària ens trobem en una millor situació que la resta de països del sud de la Comunitat (Portugal, Itàlia o Grècia), amb unes piràmides d'edats al voltant del 60 % dels caps d'explotació amb més de cinquanta-cinc anys, però lluny, p. e., de la situació d'Alemanya (Taula iv). Els règims de jubilació tindrien molt a dir sobre aquesta realitat tan diversa. De tot això es desprèn l'enorme potencial reestructurador de mesures, avui ja en vigor arran de la CE, com la prejubilació dels agricultors a partir dels cinquanta-cinc anys, sempre que siguin ben aplicades.

Si l'agricultura del conjunt de l'Estat espanyol continués al ritme dels darrers temps, assoliria 278.000 actius menys l'any 2001. Més difícil és determinar el nivell d'ocupats, en funció de si es redueix, o no, l'atur agrari, a Catalunya de poc pes però força important a altres C.A. L'atur s'ha mantingut estable en valors absoluts des de l'adhesió, de 212.800 persones l'any 1984 a 211.200 l'any 1993, la qual cosa equival a un fort increment de la taxa d'atur (del 10,2 % al 15,2 %). La situació podria agreujar-se si el nostre sector agrari, en el marc de la nova PAC, no sigués capaç de generar treball, atès que mantenir un atur de 200.000 persones l'any 2001 es correspondria amb una taxa d'atur del 17,5 %, aproximadament. En aquest context, cal esmentar l'estabilitat demostrada pel treball assalariat al camp (30,8 % dels ocupats l'any 1993, enfront del 30,6 % de l'any 1986), sotmès com es troba a vectors contraposats: per un costat, la incertesa que generen els canvis en els mercats (per la PAC, el GATT o els acords preferencials) o la creixent necessitat de reduir costos, i, per una altra banda, la consolidació d'una agricultura de tipus empresarial amb la paral·lela reducció dels actius familiars i increment de demanda d'assalariats. Tot això, a més, coexistiria amb importants zones agràries per la seva capacitat productiva i/o exportadora (com el Segrià, l'Urgell o el Maresme) que tindrien problemes d'escassetat de mà d'obra (resolts només parcialment amb la contractació de treballadors estrangers).

D'altra banda, també és un fet que la reducció del nombre d'agricultors comporta un creixement de la productivitat del treball i, en definitiva, l'augment de la renda agrària per ocupat. Això és el que es comprova analitzant el passat, des de l'adhesió fins a 1995. La forta caiguda d'ocupats agraris registrada fou un factor clau en l'increment de la renda individual (Taula II), tot i aplicant l'índex de deflació de 60,5 punts a Es-

TAULA IV. *Edat dels caps d'explotació (1993), en %*

	< 35 anys	De 35 a 54 anys	De 55 a 64 anys	> 65 anys
CE-12	8,7	51,8	28,3	24,9
ALEMANYA	17,8	48,9	26,8	6,5
FRANÇA	13,3	45,2	26,9	14,6
LUXEMBURG	14,7	47,1	3,5	14,7
PAÏSOS BAIXOS	10,2	46,2	27,6	16,2
REGNE UNIT	9,9	47,4	24,0	18,7
IRLANDA	16,0	42,0	22,7	19,3
BÈLGICA	12,3	39,5	27,5	20,7
DINAMARCA	9,8	44,2	25,0	21,0
GRÈCIA	7,2	35,6	27,9	29,3
ITÀLIA	5,6	33,0	28,5	32,9
PORTUGAL	4,9	33,1	29,2	32,8
ESPANYA	8,2	38,6	30,8	22,3
CATALUNYA	7,4	37,4	32,5	22,7
FINLÀNDIA	10,7	42,9	21,5	24,9
SUÈCIA		57,0	22,5	20,5

Fonts: Enquesta d'estructures de 1993 i elaboració pròpia.

panya i de 57,5 punts a Catalunya. En conseqüència, en termes comunitaris, l'agricultura espanyola hauria estat la que més hauria incrementat la seva renda agrària per ocupat en la darrera dècada, i és possible que hagi de continuar amb un ritme de caiguda del 2-2,5 % per garantir una renda suficient als seus membres si es dona un escenari de baixa o estancament dels ingressos globals del sector primari a escala europea arran la liberalització progressiva dels mercats sense que vingui acompanyada d'una adequada compensació financera per part del FEOGA-Garantia. D'altra banda, cal ressaltar que la renda del sector primari segueix notablement per sota de la de la resta de sectors econòmics (que podríem considerar «renda de referència»), fortament condicionada per les condicions estructurals dominants (Taules VI i VII).

2.5. La via de la reestructuració per assolir una dimensió adequada

L'accelerat procés d'ajustament del factor treball enregistrat els anys vuitanta va tenir una traducció positiva en l'augment de la dimensió física mitjana de les explotacions, fins a assolir les 17,9 ha a Espanya i les 15,1 ha a Catalunya (Taula III). De fet, l'adhesió ha actuat com un esperó per a

les estructures hispàniques i, així, les taxes mitjanes de concentració enregistrades han augmentat de manera progressiva: ha estat d'un 1,45 % entre els anys 1982 i 1987 (amb la desaparició de 26.500 explotacions), d'un 11 % entre 1987 i 1989-1990 (amb l'eliminació de 198.100 explotacions) i d'un 13,2 % entre 1989-1990 i 1993 (amb la reducció de 210.000 explotacions) (Taula III). Des de l'adhesió la taxa de desaparició d'explotacions hauria estat d'un 22,7 % (Taula III). És significatiu comprovar que l'evolució del conjunt de l'Estat és la inversa de la catalana, fins a assolir el mateix percentatge per al període 1989-1990 a 1993 globalment considerat. A casa nostra hem anat baixant el ritme de concentració des de l'adhesió: ha estat d'un 20,1 % entre 1987 i 1989-1990 (amb 21.900 explotacions menys) i d'un 13,2 % entre 1989-1990 i 1993 (amb la desaparició d'11.400 explotacions). De totes maneres, ambdues respostes es troben molt lluny del ritme de caiguda de les explotacions agràries d'altres estats membre en aquests darrers tretze anys, 1980-1993: ni més ni menys que del 39,8 % a Dinamarca, del 36,1 % a França, del 33,7 % a Bèlgica i del 28,7 % a Alemanya.

Un estudi extern, que encarregà la Comissió, considerava que en els darrers quinze anys d'aquest segle desapareixerien el 30 % de les explotacions agràries europees. Segons els seus autors, a Espanya podrien desaparèixer 300.000 explotacions entre 1992 i l'any 2000, el que equivaldria a una taxa de concentració del 21 %, molt superior a la darrera obtinguda en el període 1989-1993 per a tot l'Estat. Sembla, doncs, una avaluació forçada i especialment divergent amb les tendències que s'enregistren a Catalunya. D'altra banda, cal considerar que, com ja hem comentat, la substitució del sistema de suport de la PAC, dels preus als ajuts directes, i la consolidació de les quotes (en qualitat de drets de producció incorporats a la terra) estan ja ara actuant com a entrebancs de la reestructuració de les explotacions.

És evident que no existeix paral·lisme entre la important reducció d'actius agraris enregistrada i la millora de les estructures, atès que moltes explotacions no desapareixen en el procés i continuen essent gestionades per parciers o societats d'explotació de terres. Una realitat que si bé pot acceptar-se en el marc d'una agricultura amb funcions no estrictament productives (a favor de l'ordenació del territori, l'equilibri regional o la protecció del medi natural), alhora és indicatiu del greu problema de fons que té plantejada l'agricultura, espanyola i catalana, amb vocació competitiva, per fer front a les condicions futures dels mercats.

L'explotació mitjana espanyola, amb 17,9 ha (Taules III i V) s'apropa avui solament en aparença als nivells d'altres agricultures comunitàries, com les de Bèlgica (17,6 ha), Països Baixos (16,8 ha), especialitzades com estan en un grau molt superior en produccions ramaderes, i encara es trobaria ben lluny dels de la major part dels seus competidors continentals:

TAULA v. Explotacions (%) segons ha de SAU (1989/90 i 1993), i superfície mitjana per explotació, per estat membre

	< de 5 ha		De 5 a 20 ha		De 20 a 50 ha		De 50 a 100 ha		>100 ha		Total		Mitjana SAU (en ha) 1993
	1989	1993	1989	1993	1989	1993	1989	1993	1989	1993	1989	1993	
CE-12	60,0	58,8	23,1	23,0	11,0	10,8	4,0	4,7	1,9	2,6	100	100	16,4
CE-15	—	56,8	—	24,2	—	11,5	—	4,7	—	2,6	100	100	16,4
REGNE UNIT	13,8	15,2	28,0	27,8	25,0	24,2	17,5	16,9	15,8	15,9	100	100	67,3
DINAMARCA	2,8	2,6	39,6	39,0	38,5	36,1	15,0	16,4	4,2	5,8	100	100	37,1
LUXEMBURG	26,1	26,5	19,5	17,6	26,8	23,5	25,1	29,4	2,5	5,6	100	100	37,4
FRANÇA	27,2	27,6	27,3	22,6	28,4	25,6	12,7	16,5	4,3	7,7	100	100	35,1
ALEMANYA	32,6	31,6	36,5	34,1	24,0	23,4	5,8	8,1	1,0	2,7	100	100	28,1
IRLANDA	11,2	10,3	42,4	42,1	34,8	35,6	9,2	9,5	2,3	2,3	100	100	26,8
BÈLGICA	37,7	35,0	34,6	33,5	21,9	24,5	4,8	5,8	0,9	1,2	100	100	17,6
P. BAIXOS	32,4	34,0	37,5	34,9	25,3	25,3	4,3	4,9	0,6	0,8	100	100	16,8
PORTUGAL	82,3	78,1	14,0	16,9	2,3	3,0	0,6	0,8	0,9	1,1	100	100	8,1
ITÀLIA	78,8	77,5	16,5	17,1	3,3	3,7	0,9	1,1	0,5	0,6	100	100	5,9
GRÈCIA	77,7	75,7	19,9	21,4	2,0	2,4	0,3	0,3	0,1	0,1	100	100	4,3
ESPANYA	61,0	58,1	25,8	26,9	7,8	8,3	3,1	3,6	2,4	3,1	100	100	17,9
CATALUNYA	49,8	44,5	36,0	38,0	11,0	13,0	2,3	3,1	0,9	1,2	100	100	15,1
ÀUSTRIA	—	34,7	—	37,2	—	21,8	—	4,1	—	2,3	100	100	12,9
FINLÀNDIA	—	34,0	—	44,2	—	18,9	—	2,5	—	0,4	100	100	14,0
SUÈCIA	—	15,2	—	41,2	—	26,8	—	12,2	—	4,6	100	100	36,7

Fons: Cens agrari de 1989, enquesta d'estructures de 1993 i elaboració pròpia.

Alemanya, amb 28,1 ha (després de la unificació, que va inflar la seva explotació mitjana des de les 17,7 ha); França, amb 35,1 ha; Dinamarca, amb 37,1 ha, o el Regne Unit, amb 67,3 ha (Taula v). Catalunya, en contraposició, compensaria una dimensió mitjana inferior (15,1 ha) amb una forta orientació ramadera de la seva PFA (60 % del total), semblant als percentatges de països nòrdics com Dinamarca, on l'aportació ramadera a la PFA assoleix el 66 %, o Alemanya, amb un 63 %. Espanya, *pro memoria*, per la seva banda, registra ara per ara una aportació ramadera a la seva PFA inferior al 38 %.

Altrament, cal esmentar el règim fortament intensiu de la ramaderia catalana, patent en el nombre mitjà de caps per explotació, molt superiors als de la Comunitat i Espanya, analitzats globalment: actualment amb

81 caps de vacum de mitjana, 31 vaques lleteres i 374 caps de porquí (Taula III). Dins aquest marc la generalitat de les explotacions ramaderes espanyoles mantindrien, ara per ara, una dimensió substancialment inferior a les seves homònimes europees (Taula III), particularment en les zones en principi més aptes per a pastures (cornisa cantàbrica).

Els profunds desequilibris estructurals existents a la Comunitat es fan especialment patents en comparar la distribució de les explotacions per països segons la grandària (Taula V): amb un 58,1 % d'elles amb menys de 5 ha a Espanya i un 44,5 % a Catalunya, contra un 35 % a Bèlgica, un 34,7 % a Àustria, un 34 % als Països Baixos i Finlàndia, un 31,6 % a Alemanya, un 27,6 % a França, o un 15,2 % al Regne Unit i Suècia; i, alhora, només un 6,7 % de les explotacions espanyoles i un 4,3 % de les catalanes tenen més de 50 ha, enfront del 32,8 % del Regne Unit, el 24,2 % de França, o el 22,2 % de Dinamarca. D'altra banda, cal assenyalar que les explotacions més grans de casa nostra es troben bàsicament concentrades en zones de muntanya i desfavorides (secà). El pes aclaparador de les explotacions més petites a Catalunya i a Espanya no és obstacle perquè la tendència sigui un augment progressiu de la dimensió, enregistrat durant el període intercensal 1982-1989 i entre aquesta darrera data i l'enquesta d'estructures de 1993. Aquest increment de la dimensió s'explica per tres raons: a) l'augment progressiu de la superfície (Taula III); b) la reducció en el nombre total d'explotacions (Taula III), i c) finalment, que s'ha enregistrat la desaparició d'un bon nombre de les explotacions més petites. En aquest sentit és pot comprovar que el tram d'explotacions amb menys de 5 ha és precisament l'únic que no creix des del nostre darrer cens de 1989 (Taula V), una situació que es repeteix en la major part dels estats membre (excepte el Regne Unit, Luxemburg i Països Baixos), cosa que pot voler dir que les explotacions familiars agràries tenen dificultats per respondre de manera àgil a les exigències de millora en la dimensió i que necessiten marcs institucionals específics de foment de la mobilitat fundiària (legislació civil, bancs de terres) i, paral·lelament, en el sector ramader, règims favorables de transferència dels drets de producció. En aquests moments, a Espanya comencen, tímidament, les accions normatives en aquest àmbit: els exemples més recents són les disposicions de distribució de les reserves i/o de traspàs de drets entre explotacions (en els sectors lleter i de l'oví), i la Llei 19-1995, del 4 de juliol, de modernització de les explotacions agràries, que liberalitza la legislació d'arrendaments rústics i millora el règim fiscal de les transmissions patrimonials en el sector. Alhora, aquesta darrera Llei deixa les portes obertes perquè les C.A. creïn els seus propis bancs de terres (en la línia de les SAFER franceses). No obstant això, és molt probable que les decisions legislatives, per molt encertades que siguin i molta bona voluntat que hi posin, siguin insuficients per afavorir una mobilitat fundiària que es mou per paràmetres no sempre econòmics (transmissió per herència, preservació del patrimoni familiar o de les arrels rurals) i que topa amb altres problemes: incapacitat financera per fer front a la com-

pra de noves finques (amb uns preus de la terra excessius, que, com ja hem vist, a més, augmenten en els darrers anys); l'alt cost del finançament; el règim de tinença de la terra (tres quartes parts de la SAU es conrea en propietat i l'altra part, la meitat en arrendament i l'altra meitat en parceria o altres règims); l'avançada edat de bona part dels titulars (Taula IV); o, en definitiva, els mateixos límits que imposa el model de reproducció familiar (directament depenent de l'existència de successors, col·laboradors familiars, i/o treball assalariat en condicions assequibles). En aquest sentit, hi ha autors que parlen de la «crisi del model familiar» com a mecanisme de reproducció o garantia de la continuïtat de l'explotació agrària.

En qualsevol cas, el procés en curs de liberalització dels mercats agraris que comença a aplicar-se de la mà de la nova PAC i el GATT posarà cada cop més en evidència la necessitat de la reestructuració. El que resta per veure és si a Espanya, i a Catalunya, aquesta la farà el mercat solitàriament, amb un cost social i territorial no negligible, o serà conduïda i promoguda en la mesura que sigui possible, per l'Administració, en ritme i contingut, d'acord amb el model d'agricultura i d'ocupació de l'espai que es decideixi tenir per al segle vinent.

2.6. L'alternativa de la modernització i la racionalització dels costos

D'altra banda, que la dimensió de les explotacions familiars agràries espanyoles i catalanes no hagi crescut en el passat com hauria estat desitjable, no vol dir que el sector agrari peninsular, enfront de la pressió dels mercats i en defensa de la seva renda, hagi estat passiu.

Davant el repte de la competitivitat, el camí que tradicionalment ha seguit, i seguirà fins a on sigui capaç si no s'aplica una política activa de reestructuració, ha estat el de la modernització, mitjançant la millora genètica i de les varietats, la incorporació de maquinària o inputs al procés productiu, l'extensió del regadiu i noves tècniques de conreu, o l'adequada combinació agricultura-ramaderia. És la coneguda via de la intensificació productiva i l'especialització de les estructures, afavorida des de l'adhesió per l'evolució de les despeses de fora del sector agrari, abans comentada, i les línies d'ajuts a la inversió aplicades des del primer Reial decret 808/1987, i que molt freqüentment a algunes regions espanyoles ha vingut acompanyada, especialment dins els sectors típics de minifundi (cítrics, arròs) per l'«externalització» d'algunes tasques productives (p. e., les tasques mecàniques) mitjançant la contractació d'empreses de serveis.

Aquest model té, malgrat tot, alguns límits clars: un increment continuat dels costos, paral·lel a una limitació cada cop més estricta de la capacitat de producció per part de les institucions de la Comunitat, per raons

medi-ambientals o a causa dels excedents, amb el consegüent deteriorament dels marges de benefici.

Els perillosos nivells d'endeutament assolits per moltes explotacions (a Catalunya, especialment ramaderes) són la manifestació més evident d'aquesta situació. En aquest sentit, pot afirmar-se que l'agricultura avui ja ha deixat d'oferir una capacitat de finançament excedentària a la resta de l'economia i ha entrat en una situació permanent de demandant de finançament que en una proporció, evidentment, s'ha nodrit del crèdit per assegurar les creixents despeses de circulat (*inputs*) i els processos d'inversió: només cal comprovar que el ritme d'endeutament per unitat de superfície per al conjunt de l'Estat s'ha multiplicat per vuit entre 1973 i 1990, fins a representar el 86 % del valor afegit del sector. Unes necessitats creixents de finançament que, paradoxalment, han estat paral·leles del progressiu desmantellament del sistema de crèdit agrari oficial arreu de l'Estat. Alhora, com algun estudi recent ha divulgat, aquesta necessitat de finançament, en una proporció substancial, s'ha pogut cobrir, sortosament (i per desesperació dels economistes, que no poden seguir-la), pels fluxos de renda que arriben a les llars pageses provinents de la resta de branques econòmiques: mitjançant rendes extraagràries generades pels agricultors a temps parcial, transferències interpersonals de renda entre habitants de les zones urbanes i els seus familiars de les àrees rurals, o, en fi, les fortes transferències que comporta la Seguretat Social. Altrament, cal dir que, darrerament, els creixents ajuts directes a càrrec de la PAC (recordem-ho, per un valor de 32 mil milions de PTA en els darrers anys) són utilitzats com a fonts estables de finançament de les despeses de campanya, i així es redueix la demanda de finançament.

La lliçó que s'extreu dels resultats de la via modernitzadora seguida tradicionalment a Espanya és òbvia: s'han acabat els temps del foment indiscriminat de les inversions a les explotacions per part de l'Administració, sense tenir en compte el sector o la viabilitat futura de l'explotació. Per contra, en un context de preus baixos i estricte control de l'oferta, és evident que no sempre la millor opció passarà per produir més, o incrementar els rendiments, perquè els costos (laborals, financers, medi-ambientals, en *inputs*) poden ser superiors als ingressos, malgrat tots els ajuts directes i la modulació que es disposin per la PAC, sobretot en absència d'una dimensió adequada de l'explotació. Abans que els ingressos, cal tendir a maximitzar els marges bruts, la qual cosa significa trencar la tradicional mentalitat productivista dels nostres agricultors i tècnics. Per a això, caldrà posar més èmfasi en la racionalització dels costos de les explotacions, mitjançant noves tècniques de gestió, productives i energètiques (sembla directa, aprofitament de pastures, de fonts energètiques més barates i netes, control de les dosis d'*inputs*, informatització, comptabilitat de gestió...). Això desemboca en una agricultura més empresarial, i es comprova alhora que no és sinònima, necessàriament, de més intensiva.

D'altra banda, serà cada cop més convenient que l'Administració atorgui al sector agrari un marc creditici i fiscal que afavoreixi els processos de modernització, de millora de l'eficàcia i, si s'escau, de diversificació de les explotacions agràries que, en definitiva, garanteixin la seva continuïtat.

2.7. La dimensió econòmica, base de la renda agrària

La reduïda dimensió física de les empreses agràries catalanes i espanyoles, tot i ser compensada en el passat per la via modernitzadora, es complementaria amb una dimensió econòmica en general molt per sota dels paràmetres comunitaris: el 1989-1990 Espanya obtenia un marge brut mitjà per explotació de 5,6 UDE o unitats de dimensió econòmica, i Catalunya, un de substancialment superior, de 10,1 UDE, que, tanmateix, seria inferior a les 11,2 de mitjana de la CE-12, i es trobaria encara lluny de les 17,9 d'Alemanya, les 21,2 de França, les 28,2 de Bèlgica, les 35,4 del Regne Unit, les 37,3 de Dinamarca i, sobretot, les 51,6 dels Països Baixos. Dos anys més tard, els índexs peninsulars van millorar i van assolir 7 UDE per explotació en l'àmbit estatal i 13,5 en l'àmbit català (Taula vi). Aquestes diferències s'havien de traduir, òbviament, en una gran diversitat en els ingressos dels agricultors (Taula vi i vii): Espanya assolí 7,77 UDE de marge brut per UTA l'any 1989 i 8,69 el 1993, i Catalunya, 10,51 l'any 1989 i 13,02 el 1993. Però, en comparació, la mitjana comunitària per a 1989 es xifrarà en 11,3 UDE, i, en el seu extrem més alt, els Països Baixos arribarien fins a les 28,5.

D'altra banda, aquestes dades, cal complementar-les amb la constatació que les agricultures espanyola i catalana es troben fortament dualitzades. A les Taula vi i vii pot observar-se que hi ha ben poques explotacions que puguin assolir una renda de treball unitària (renda de treball per UTA) igual o superior a la «renda de referència», representada per la mitjana estatal de salaris no agraris:

– L'any 1989 (Taula vi), en els intervals corresponents a menys de 16 UDE (2.555.232 PTA) de marge brut per explotació, ni a Espanya ni a Catalunya mai no se superà la renda de referència. Els intervals on sí se superava (més de 16 UDE per explotació), incloïen a Espanya 104.100 explotacions (el 6,5 % del total), que, tanmateix, ocupaven el 49 % de la SAU estatal, amb una dimensió mitjana de 115,6 ha, i el 26 % de les UTA de l'Estat, i a Catalunya 15.547 explotacions (equivalent a un 17,6 %), que ocupaven el 51,3 % de la SAU, amb una dimensió mitjana de 36,4 ha, i amb el 40,3 % del total d'UTA. Basant-nos en aquestes xifres, la situació semblava significativament millor al Principat que en el conjunt de l'Estat.

– En contraposició, segons l'enquesta d'estructures de l'any 1993 (Taula vii) l'interval entre les 16 i les 40 UDE de marge brut, que el cens de 1989 marcava la frontera de superació de la renda de referència, havia em-

pitjorant notablement la seva situació. A Espanya havia ja perdut aquesta consideració i el llindar estava en l'interval entre les 40 i les 60 UDE. A Catalunya, malgrat el deteriorament enregistrat, les explotacions entre 16 i 40 UDE eren encara capaces d'assolir, però tot just, la renda de referència. En altres mots, els mercats exigien cada cop més dimensió per remunerar adequadament el factor treball. D'altra banda, cal comptar que aquesta pèrdua de capacitat per generar una renda comparable a la de fora del sector agrari era paral·lela a una entrada d'explotacions en l'interval de les 16 a les 40 UDE. A causa d'aquest fet, l'any 1993 els intervals superiors a 16 UDE incloïen a Espanya 135.014 explotacions, el 9,86 % del total que ocupaven el 59 % de la SAU estatal (un 10 % més que l'any 1989), amb una dimensió mitjana inferior, de 107,4 ha, i un fort increment de les UTA, fins a assolir el 31,8 % de les del total de l'Estat. Paral·lelament, a Catalunya les explotacions amb més de 16 UDE de MBT haurien augmentat fins a les 17.993 (equivalents a un 24,6 %, o sigui un 7 % més que l'any 1989), que ocupaven el 61,8 % de la SAU (10,5 punts més que el 1989), amb una dimensió mitjana de 39,1 ha, i amb el 47,8 % del total d'UTA (7,5 punts més que en el període anterior).

En conclusió, sembla que la dimensió física de les explotacions del conjunt de l'Estat constitueix una variable clau per garantir la seva viabilitat. En contraposició, a Catalunya és la forta especialització en la ramaderia intensiva la que permet que un nombre molt superior d'explotacions pugui viure amb dignitat i defensar-se millor de l'evolució dels mercats, malgrat la seva inferior dimensió.

Tanmateix, no es pot desconèixer que una gran part de les explotacions agràries d'ambdós conjunts viuen en la més estricta marginalitat econòmica, fent paleses les greus deficiències estructurals que pateix el sector agrari i obstaculitzant la superació del repte de la competitivitat. A Espanya l'any 1993 (Taula VII) 1.083.721 explotacions amb menys de 8 UDE de MBT, que significaven el 79 % del total estatal i ocupaven el 25 % de la SAU (6.138.200 ha), no assolien la meitat de la renda de referència. Uns percentatges preocupants, malgrat la desaparició que enregistren aquestes explotacions marginals, que l'any 1989 (Taula VI) eren 1.322.600 (equivalents al 83 % del total, amb el 32 % de la SAU estatal). Per la seva banda, Catalunya, l'any 1993 (Taula VII), tenia 38.360 explotacions amb menys de 6 UDE de MBT, que representaven el 50 % del total, amb el 14,5 % del total de la SAU (164.864 ha), i que tampoc no garantien el 50 % dels salaris que es pagaven fora del sector agrari. La qual cosa torna a plantejar, amb tota la seva cruesa, la necessitat de polítiques, estatals i autonòmiques, que permetin que aquests milers d'hectàrees avui en explotacions sense cap viabilitat s'alliberin i incrementin la dimensió de la resta, amb l'objectiu de consolidar el màxim nombre possible d'explotacions amb més de 16 UDE de MBT.

TAULA VI-1. Estructura de les explotacions per dimensió econòmica (*) d'Espanya i Catalunya (cens de 1989)

	Total	> 0-2 UDE	2-4 UDE	4-6 UDE	6-8 UDE	8-12 UDE	12-16 UDE	16-40 UDE	40-100 UDE	> 100 UDE
ESPANYA										
Nombre d'explot.	1.593.600	817.000	276.900	140.600	88.100	102.100	52.100	78.300	19.600	6.200
% s. total	100	51,2	17,3	8,8	5,5	6,4	3,3	4,9	1,2	0,4
% acumulat		51,2	68,5	77,3	82,8	89,2	92,5	97,4	98,6	100
SAU (milers d'ha)										
Nombre	24.531,1	2.602,3	2.043,1	1.725,5	1.540,3	2.572,1	1.933,8	5.360,0	3.675,7	3.002,3
% s. total	100	10,6	8,4	7,1	6,3	10,5	7,9	21,9	15,0	12,3
% acumulat		10,6	19,0	26,1	32,4	42,9	50,8	72,7	87,7	100
MBT (en UDE) (*)										
Nombre	8.888.900	716.200	792.000	690.500	610.000	995.500	719.200	1.851.600	1.162.000	1.351.300
% s. total	100	8,1	8,9	7,8	6,9	11,2	8,1	20,8	13,0	15,2
% acumulat		8,1	17,0	24,8	31,7	42,9	51,0	71,8	84,8	100
Nombre d'UTA										
Nombre	1.143.400	222.400	189.400	132.900	97.600	128.800	74.500	140.500	70.200	86.700
% s. total	100	19,5	16,6	11,6	8,5	11,3	6,5	12,3	6,1	7,6
% acumulat		19,5	36,1	47,7	56,2	67,5	74,0	86,3	92,4	100
MBT/UTA	7,77	3,22	4,18	5,19	6,25	7,73	9,65	13,18	16,55	15,58
RTU/RRE (**)	0,74	0,30	0,40	0,49	0,59	0,74	0,92	1,26	1,59	1,49

(*) La dimensió econòmica de les explotacions comunitàries es mesura mitjançant les UDE (unitats de dimensió econòmica) de marge brut total (MBT). 1 UDE és igual a 1.200 ECU.

(**) RTU/RRE és igual al quocient entre la renda de treball unitària (MBT/UTA en PTA), que mesura la capacitat de l'explotació per remunerar el factor treball, i la renda de referència, igual a la mitjana estatal de salaris no agraris.

Font: Elaboració pròpia a partir del cens de 1989 i les dades de la RCAN.

TAULA VI-II. Estructura de les explotacions per dimensió econòmica (*) d'Espanya i Catalunya (cens de 1989)

	Total	> 0-2 UDE	2-4 UDE	4-6 UDE	6-8 UDE	8-12 UDE	12-16 UDE	16-40 UDE	40-100 UDE	> 100 UDE
CATALUNYA										
Nombre d'explot.	88.178	27.673	15.098	9.152	6.579	8.553	5.576	12.011	3.040	496
% s. total	100	31,4	17,1	10,4	7,5	9,7	6,3	13,6	3,4	0,6
% acumulat		31,4	48,5	58,9	66,4	76,1	82,4	96,0	99,4	100
SAU (milers d'ha)										
Nombre	1.100.940	73.562	81.273	79.610	74.200	127.387	99.376	301.988	134.893	128.651
% s. total	100	6,7	7,4	7,3	6,7	11,6	9,0	27,4	12,2	11,7
% acumulat		6,7	14,1	21,4	28,1	39,7	48,7	76,1	88,3	100
MBT (en UDE) (**)										
Nombre	893.233	27.364	43.909	45.126	45.759	84.282	77.419	293.976	173.460	101.938
% s. total	100	3,0	4,9	5,0	5,1	9,5	8,7	32,9	19,4	11,5
% acumulat		3,0	7,9	12,9	18,0	27,5	36,2	69,1	88,5	100
Nombre d'UTA										
Nombre	84.947	9.119	9.280	7.876	6.665	10.165	7.629	21.114	8.782	4.317
% s. total	100	10,7	10,9	9,3	7,9	12,0	9,0	24,8	10,3	5,1
% acumulat		10,7	21,6	30,9	38,8	50,8	59,8	84,6	94,9	100
MBT/UTA	10,51	3,00	4,73	5,73	6,86	8,29	10,15	13,92	19,75	23,61
RTU/RRE (**)	1,00	0,29	0,45	0,55	0,66	0,79	0,97	1,33	1,89	2,126

(*) La dimensió econòmica de les explotacions comunitàries es mesura mitjançant les UDE (unitats de dimensió econòmica) de marge brut total (MBT). 1 UDE és igual a 1.200 ECU.

(**) RTU/RRE és igual al quocient entre la renda de treball unitària (MBT/UTA en PTA), que mesura la capacitat de l'explotació per remunerar el factor treball, i la renda de referència, igual a la mitjana estatal de salaris no agraris.

Font: Elaboració pròpia a partir del cens de 1989 i les dades de la RCAN.

TAULA VII-1. Estructura de les explotacions per dimensió econòmica (*) d'Espanya i Catalunya (enquesta 1993)

	Total	< 1 UDE	1-2 UDE	2-4 UDE	4-6 UDE	6-8 UDE	8-12 UDE	12-16 UDE	16-40 UDE	40-60 UDE	≥ 60 UDE
ESPAÑA											
Nombre d'explot.	1.368.856	392.842	249.893	243.042	121.762	76.182,9	4.038	56.081	101.051	16.188	17.775
% s. total	100	28,7	18,2	17,7	8,9	5,6	6,9	4,1	7,4	1,2	1,3
% acumulat		28,7	46,9	64,6	73,5	79,1	86,0	90,1	97,5	98,7	100
SAU (milers d'ha)	24.640,0	952,8	957,3	1.661,0	1.333,1	1.234,0	2.106,1	1.897,1	6.301,7	2.218,1	5.979,0
% s. total	100	3,9	3,9	6,8	5,4	5,0	8,6	7,7	25,5	9,0	24,2
% acumulat		3,9	7,8	14,6	20,0	25,0	33,6	41,3	66,8	75,8	100
MBT (en UDE) (*)	9.646.209	208.567	360.158	693.943	597.365	529.623	923.451	774.297	2.418.253	780.923	2.359.627
% s. total	100	2,2	3,7	7,2	6,2	5,5	9,6	8,0	25,0	8,1	24,5
% acumulat		2,2	5,9	13,1	19,3	24,8	34,4	42,4	67,4	75,5	100
Nombre d'UTA	1.109.389	75.509	111.976	164.708	113.315	84.940	124.315	81.024	186.742	44.982	121.879
% s. total	100	6,8	10,1	14,8	10,2	7,7	11,2	7,3	16,8	4,1	11,0
% acumulat		6,8	16,9	31,7	41,9	49,6	60,8	68,1	84,9	89,0	100
MBT/UTA	8,69	2,76	3,21	4,21	5,27	6,23	7,43	9,56	12,95	17,36	19,36
RTU/RRRE (**)	0,62	0,20	0,23	0,30	0,37	0,44	0,53	0,68	0,92	1,23	1,37

(*) La dimensió econòmica de les explotacions comunitàries es mesura mitjançant les UDE (unitats de dimensió econòmica) de marge brut total (MBT). 1 UDE és igual a 1.200 ECU.

(**) RTU/RRRE és igual al quocient entre la renda de treball unitària (MBT/UTA en PTA), que mesura la capacitat de l'explotació per remunerar el factor treball, i la renda de referència, igual a la mitjana estatal de salaris no agraris.

Font: Elaboració pròpia a partir del cens de 1989 i les dades de la RCAN.

TAULA VII-II. Estructura de les explotacions per dimensió econòmica (*) d'Espanya i Catalunya (enquesta 1993)

	Total	< 1 UDE	1-2 UDE	2-4 UDE	4-6 UDE	6-8 UDE	8-12 UDE	12-16 UDE	16-40 UDE	40-60 UDE	≥ 60 UDE
CATALUNYA											
Nombre d'explot.	76.127	9.281	9.206	12.498	7.375	6.231	7.439	6.104	12.666	2.922	2.405
% s. total	100	12,2	12,1	16,4	9,7	8,2	9,8	8,0	16,6	3,8	3,2
% acumulat		12,2	24,3	40,7	50,4	58,6	68,4	76,4	93,0	96,8	100
SAU (milers d'ha)	1.137.618	20.035	26.633	61.933	56.263	60.851	96.461	111.727	312.444	106.526	284.745
% s. total	100	1,8	2,4	5,4	4,9	5,3	8,5	9,8	27,5	9,4	25,0
% acumulat	1,8	4,2	9,6	14,5	19,8	28,3	38,1	65,6	75,0	100	100
MBT (en UDE) (*)	1.029.211	5.982	13.382	37.152	36.035	43.305	74.036	84.861	316.491	140.702	277.266
% s. total	100	0,6	1,3	3,6	3,5	4,2	7,2	8,2	30,7	13,7	27,0
% acumulat	0,6	1,9	5,5	9,0	13,2	20,4	28,6	59,3	73,0	100	100
Nombre d'UTA	79.025	2.882	3.503	7.274	5.544	5.162	8.504	8.314	21.618	6.477	9.747
% s. total	100	3,6	4,4	9,2	7,0	6,5	10,8	10,5	27,4	8,2	12,4
% acumulat	3,6	8,0	17,2	24,2	30,7	41,5	52,0	79,4	87,6	100	100
MBT/UTA	13,02	2,07	3,82	5,10	6,49	8,38	8,70	10,20	14,64	21,72	28,44
RTU/RRE (**)	0,92	0,15	0,27	0,36	0,46	0,59	0,62	0,72	1,04	1,54	2,02

(*) La dimensió econòmica de les explotacions comunitàries es mesura mitjançant les UDE (unitats de dimensió econòmica) de marge brut total (MBT). 1 UDE és igual a 1.200 ECU.

(**) RTU/RRE és igual al quocient entre la renda de treball unitària (MBT/UTA en PTA), que mesura la capacitat de l'explotació per remunerar el factor treball, i la renda de referència, igual a la mitjana estatal de salaris no agraris.

Font: Elaboració pròpia a partir del cens de 1989 i les dades de la RCAN.

2.8. Agricultura a temps parcial i professionalització

La insuficient dimensió, física i econòmica, de les explotacions agràries catalanes i, especialment, espanyoles, pot constituir un incentiu continu a l'agricultura a temps parcial quan, d'altra banda, a determinades comarques o sectors ni la via modernitzadora ni la via de la racionalització dels costos poden ser suficients per garantir la viabilitat de l'activitat agrària. En aquests supòsits, quan els titulars, malgrat la seva voluntat, han pogut comprovar en la pròpia carn la impossibilitat de seguir els ritmes de competitivitat i especialització que exigeix un mercat cada cop més integrat (per dèficits de formació o esperit empresarial, dimensió de l'explotació, capacitat financera per assolir un adequat nivell tecnològic, capacitat comercial o rendiments físics), la sortida ha estat complementar la producció agrària amb altres activitats a dins o a fora de la mateixa explotació. En el primer cas, es desemboca a una agricultura amb funcions no estrictament productives, «de serveis» i a favor del medi, aprofitant el patrimoni de l'explotació, amb el desenvolupament d'activitats lúdiques per a la població urbana, i donant pas a unes explotacions que podrien anomenar-se «rurals», per diferenciar-les de les «agràries» tradicionals. I quan no ha estat possible aquesta diversificació interna, ha succeït l'abandó del sector agrari de manera definitiva, mitjançant la jubilació o el desplaçament cap a una altra branca de l'economia. Aquesta diversificació es troba particularment avançada a les àrees periurbanes, afavorida per la proximitat dels centres industrials i de serveis metropolitans.

Sota aquesta premissa, les dades ensenyen que les agricultures europees més competitives són les que tenen un grau més alt d'especialització, d'intensificació o de professionalització, la qual cosa es reflecteix en uns índexs de mà d'obra agrària dedicada a temps complet a l'explotació al voltant, en general, del 40-50 % del total (51,6 % a Bèlgica, 50,7 % als Països Baixos o el Regne Unit, 47 % a Dinamarca, o 40,1 % a França). En contraposició, Catalunya, i molt especialment Espanya, disposarien, el 1989-1990, només d'una part molt petita dels seus pagesos en aquesta situació, amb un 22,6 i un 15,6 % respectivament, per davant, exclusivament de Grècia (9,1 %), Itàlia (9,8 %) i, pel que fa al Principat, Portugal (17,4 %).

Amb aquestes dades es desfà el tòpic que a Espanya, i a Catalunya, tenim una agricultura professionalitzada, d'explotacions familiars en propietat. El fet és que s'utilitzen com a sinònims *agricultura familiar*, que es mitifica com a model de producció, i *agricultura professional*, de la qual cosa tot seguit i de manera directa s'extreu com a conclusió la seva capacitat de produir quantitat i qualitat. Si és ben cert que un 81 % del treball del camp català és actualment de caràcter familiar, amb una mitjana de treball ocupat per explotació de menys d'una persona, això no vol dir que sigui, la nostra, una agricultura majoritàriament professionalitzada, precisament

perquè no és prou competitiva, no pot remunerar adequadament al titulars de les explotacions i, en definitiva, no pot permetre l'especialització. En aquest context, l'agricultura familiar, amb el concurs dels poders públics, recentment plasmat en la Llei 19/1995, de modernització de les explotacions agràries abans esmentada, haurà de demostrar en els propers anys fins a quin punt és capaç de mantenir-se com el pal de paller de la producció agropecuària a casa nostra.

2.9. La via complementària de l'associacionisme agrari

Per acabar, cal assenyalar que, a part de la reestructuració i la modernització de les explotacions, hi ha altres vies, més aviat complementàries que alternatives, que permeten superar alguns dels límits estructurals que pateixen de manera secular les explotacions agràries espanyoles i catalanes des de la perspectiva de la competitivitat, que desemboquen en l'agricultura a temps parcial, i esdevenen, en conseqüència, una fórmula (heterodoxa) de gestió empresarial i concentració de l'explotació de la terra. Ens referim a les formes d'agricultura associativa, que inclouria des del cooperativisme a les interprofessionals, passant per les agrupacions de defensa de les produccions (agrupacions de defensa sanitària, de defensa vegetal, de defensa forestal...) i les empreses de serveis (d'origen sindical o privat). Una via que desemboca en una política d'organització o vertebració del camp que durant massa anys ha estat pràcticament oblidada.

Per un costat, a l'estat s'ha practicat una política conscient de marginació del sindicalisme agrari, no reconeixent la seva representativitat social ni les seves possibilitats com a col·laborador directe de l'Administració en la gestió dels ajuts i els serveis que demana la pagesia. Els seus baixos nivells d'afiliació, recursos i serveis han estat la seva conseqüència, que, esperem, comenci a millorar a partir dels procés d'eleccions a cambres agràries que comença a fer-se en l'àmbit de l'Estat, que va començar (i ja ha acabat) a Catalunya.

A això, s'hi afegeix la manca d'ambiciosos polítiques de reestructuració del cooperativisme agrari, amb estructures empresarials molt febles i uns nivells de concentració i activitat molt per sota de les mitjanes comunitàries. En contrast amb d'altres països del nostre entorn, ací el cooperativisme tindria un pes limitat dins l'àmbit de la transformació, amb algunes importants excepcions que assolirien una bona posició dins el rànking global de les indústries alimentàries: dins les cinquanta primeres empreses espanyoles trobaríem sis cooperatives, algunes d'elles catalanes (per ordre d'ingressos, Agropecuària de Guissona, Cooperativas Orensanas, Cooperativa Provincial Avícola Ganadera, Cooperativa Azucarera Onésimo Redondo, Cooperativa Comarcal Avícola de Reus i Agropecuaria de Navarra). Pràcticament, l'activitat transformadora per part de les entitats associatives es re-

duiria a Espanya a la fabricació d'oli d'oliva (amb 182 entitats només a Catalunya), fabricació de vi (amb 188 entitats al Principat), productes lleters (amb 18 empreses catalanes) i, sobretot, pinsos (amb empreses de la importància d'Agropecuària de Guissona, COPAGA, o Cooperativa Avícola de Reus, totes elles catalanes). Cal assenyalar, en aquest context, la reduïda dimensió que tenen, en general, aquestes entitats associatives orientades a la transformació, i les greus deficiències comercials que pateixen, manifestes en la gairebé total absència de marques conegudes per als seus productes (amb la significativa excepció del pinso). Per la seva part, les actuals 119 agrupacions de segon grau que hi ha a Espanya, amb un volum d'activitat de 142.339 milions de PTA i 690.193 socis, encara avui es trobarien pràcticament concentrades a algunes regions com el País Valencià, Catalunya (amb vint agrupacions, 115.000 socis i 21.135 milions de facturació), Andalusia i Aragó, i es circumscriurien a la comercialització en comú de produccions vegetals, sense marca, i en l'adquisició d'inputs per a les explotacions.

És significatiu recordar que a Espanya només es ven (1992) per les cooperatives el 5 % de la carn de porc (contra, per exemple, el 95 % a Dinamarca, el 80 % a França, i el 25 % als Països Baixos), el 6 % de la carn de vacum (enfront del 59 % a Dinamarca, el 30 % a França el 25 % d'Alemanya o el 16 % als Països Baixos), el 16 % del total de la llet (contra el 98 % a Irlanda, el 92 % a Dinamarca o el 82 % als Països Baixos), el 15 % de les verdures (enfront del 90 % a Dinamarca, el 70 % als Països Baixos, o el 55-65 % d'Alemanya), i, fins i tot, el 32 % de la fruita (en contraposició amb el 90 % de Dinamarca, el 78 % dels Països Baixos o el 60-65 % de Bèlgica). Només en ous ens apropem a les mitjanes europees, amb un 18 % (entre el 59 % de Dinamarca, el 25 % de França i el 17 % dels Països Baixos).

Aquesta situació pot redundar, a la fi, en una subordinació del subsistema agrari als de la transformació i la distribució, amb una correlativa pèrdua de valor afegit i, en darrera instància, d'ingressos per part dels agricultors, enmig, no ho oblidem, d'una conjuntura caracteritzada per la caiguda dels preus agraris i la reducció de la producció que podria fer trontollar perillosament un model cooperatiu massa dependent dels volums produïts pels socis. Les suspensions de pagaments, que tenen com a subjectes reconegudes cooperatives (com la Cooperativa Avícola de Reus, Copirineo de Tremp, o Agrolés a les Garrigues) són només un símptoma de la delicada situació en que es troba aquest sector a Catalunya, que, si no rep una resposta adient, podria arrossegar en la seva caiguda molts agricultors i comarques. En aquest context, l'Administració està obligada a orientar i recolzar, amb criteris selectius, amb fermesa i diners, els esforços inversors i de reestructuració que puguin materialitzar-se d'una manera seriosa per a la consolidació i expansió de les activitats industrials o comercials cooperatives (en els sectors de la fruita, l'oli d'oliva, els làctics...), les quals, en molts casos, haurien de desembocar en la fusió, tot passant,

transitòriament, per l'establiment de noves formes (societats anònimes) per tal de professionalitzar la gestió.

Cal ser conscients, en aquest context, que el problema de moltes explotacions no és productiu: és estrictament comercial. Les tradicionals alternatives a aquest dèficit de la nostra agricultura (valoració dels productes de la terra mitjançant denominacions d'origen i de qualitat, foment dels projectes cooperatius), per tenir èxit, necessiten trencar amb el caràcter simbòlic que fins ara massa cops han tingut, fonamentar-se en productes de qualitat reconeguda i volums importants, i acabar amb la dispersió dels recursos financers en infinitat de petits projectes. L'opció en matèria de comercialització és clara, en aquest sentit: cal concentrar els diners públics per reestructurar de manera eficaç el sector cooperatiu, prioritzant els ajuts a la vessant purament comercial en comptes de la productiva, i als projectes de segon i tercer grau.

Per finalitzar, és patent la manca d'un marc global per a l'ordenació sectorial, quan a Europa proliferen les organitzacions interprofessionals per a l'articulació i defensa dels interessos verticals dels diferents sistemes agroalimentaris. La recent Llei estatal 38/1994, d'organitzacions interprofessionals agroalimentàries, ens situa, legislativament almenys, al mateix nivell que d'altres països de la Unió Europea, amb l'objectiu d'assolir una més gran vertebració sectorial, fent més fluides les relacions comercials entre productors i transformadors, i millorant la seva capacitat competitiva (amb accions en matèria de qualitat, promoció comercial, R+D, etc.). Probablement, la Llei en si mateixa no és la solució definitiva als greus problemes organitzatius del sector, però, sense cap dubte, ha de tenir un efecte inductor i, almenys, donarà cobertura a les interprofessions que avui ja existeixen, estatals o regionals.

Aquest epígraf, afegit als anteriors, ens confirma la necessitat de mesures de política agrària que permetin a les explotacions catalanes i les seves entitats associatives superar els dèficits estructurals que arrossegueu en un marc obert, que és decidit en els seus eixos essencials a Brussel·les. Tot això conforma, certament, una fase difícil per a la nostra agricultura, una veritable cruïlla històrica, on es juga la dimensió definitiva del nostre sector primari com a activitat econòmica que exigiria redefinir, amb realisme però alhora amb ambició, el model d'agricultura, possible i desitjable des del punt de vista productiu i de la seva distribució-espacial.

3. A LA MANERA DE CONCLUSIÓ (PROVISIONAL)

Arran de les manifestacions del final de 1995 enregistrades a França, un conegut periodista del país veí va escriure que les societats europees viuen «sota el signe de la M». Amb aquesta expressió no volia fer un joc de

paraules escatològic ni tractar sobre un hipotètic retorn del «mil·lenarisme» amb la fi de segle. Parlava de l'accelerat procés de «mundialització» que vivim, especialment patent en dos àmbits, els «media» i els «mercats» (incloent-hi els «monetaris», l'epicentre dels quals a Europa era a «Maastricht»). Un profund procés de canvi, que fa por a la ciutadania que l'observa com llunyà, sinòmin d'anònim, i, en darrera instància, d'inexorable.

I dins d'aquesta ciutadania europea corcada per l'incertesa, segurament cal comptar-hi el gruix dels agricultors i pobladors rurals, sectors socials que d'ésser en el passat dels més convençuts europeistes han esdevingut crítics implacables de la construcció supranacional. El camp català, i alhora el de la resta d'Espanya, no és una excepció d'aquesta tònica general. Sembla que entrem dins una nova fase en la qual la Unió Europea, la seva política agrícola comuna (PAC) i, en definitiva, els seus gestors, es troben en el punt de mira de qualsevol reivindicació. Hom constata que vivim moments en els qual el desànim arrela en els nostres pagesos, i el diàleg entre les organitzacions professionals agràries amb els partits majoritaris i institucions representatives s'ha trencat per obrir pas a l'acció directa. Els exemples es multipliquen: milers de manifestants davant la Conferència Euromediterrània de Barcelona per expressar el rebuig a l'obertura comercial vers el Sud, queixes davant el Govern Civil de Lleida per les inspeccions realitzades entre els afiliats al REAS, talls de carretera i de vies ferroviàries a Tarragona a causa de l'avellana, a Boí en protesta per l'ampliació del Parc d'Aiguestortes, concentracions al Baix Llobregat en defensa del sòl rústic, mobilitzacions al Penedès contra l'arrencada de vinya, i, el darrer episodi de la història, ruptura de contactes entre el DARP i la Unió de Pagesos, el sindicat majoritari a Catalunya, per la dràstica reducció dels pressupostos decidida pel Govern de la Generalitat per a 1996.

Tot això passa davant els ulls (atònuts) dels «urbanites» pel contrast que ofereixen amb els comunicats embotits d'optimisme que llegeixen als diaris. Aquests missatges afirmen el que ja hem vist: que la producció final agrària i la renda agrària (deflactada amb l'IPC) per ocupat no han deixat d'augmentar des de l'adhesió (d'un 17 % i un 54 % respectivament); que els ajuts de la Unió Europea pugen cada any, inflats per una bona cotització de la pesseta (i han assolit 32 mil milions de PTA anuals per a Catalunya); que els preus percebuts pels agricultors estan també en ascens i que, en conseqüència, s'incrementen les compres d'inputs i, molt especialment, de maquinària agrícola (un 21 % el 1995 respecte de l'any anterior); s'al·lega àdhuc que el nombre de persones ocupades en el sector està creixent (un 1,2 % el 1995); o, finalment, que el complex productiu agroalimentari (agricultura més transformació) constitueix el tercer sector economicoproductiu de Catalunya, immediatament després de la construcció i els productes metàl·lics i maquinària, amb una agroindústria amb els quatre índexs provincials de productivitat més alts de l'Estat.

Tot això és cert, sense cap dubte, però no cal perdre de vista altres indicadors si volem comprendre el que succeeix realment en el món rural català: primer de tot, que disminueix dia a dia el pes en el PIB de l'agricultura (1,9 %) i l'agroindústria (3,4 %); que uns preus alts poden ser el resultat de factors conjunturals (sequera) i no poden fer oblidar la persistència d'un excés de capacitat estructural en quasi tots els subsectors de la Comunitat Europea; que la renda agrària global del sector, deflactada, s'ha reduït des de l'adhesió (en 9,6 punts); que, a l'uníson, la renda agrària per ocupat ha augmentat mercès, bàsicament, als ajuts públics (que quasi ja representen una tercera part de la renda del sector) i la forta caiguda d'agricultors enregistrada des de 1985 (ni més ni menys que del 43 %); que aquesta reducció dels actius continuarà si no fem cas dels índexs d'envelliment dels titulars de les explotacions (amb un 55 % amb més de cinquanta-cinc anys) i, altrament, no ens enganyem, és indispensable per mantenir la renda agrària en el futur; que, malgrat aquest procés de reestructuració, a Catalunya només una quarta part de les nostres explotacions és capaç de generar una renda per ocupat semblant a la de la resta de sectors econòmics, unes explotacions que representen quasi la meitat del treball agrícola i un 62 % de la nostra superfície agrària; que, al contrari, el 41 % de les explotacions presents, amb prou feines un 15 % de la superfície agrària però amb una quarta part del treball, no assoleixen la meitat de la renda mitjana de fora del sector agrari; que, amb aquests paràmetres, no és estrany que solament un 22,6 % de la nostra mà d'obra agrària pugui dedicar-se a temps complet a la seva explotació i s'imposi l'espera (o la des-esperança) en el sector, per manca de successors i incentius per modernitzar unes explotacions considerades *a priori* com a inviables; la conseqüència col·lateral d'aquesta situació és el despoblament rural, quan ja només resten 377.800 persones (un 6 % de la població catalana) en nuclis rurals (amb menys de dos mil habitants), dels quals, tanmateix, depèn el 69 % de la superfície agrària i el 78 % de la superfície forestal, sobre les quals exerceixen el paper de veritables guardes sense remuneració; altrament, aquesta població rural es concentra en setze comarques, amb més del 20 % de la seva població activa dedicada a l'agricultura o a l'agroindústria que, no per casualitat, registren sempre una Renda familiar per habitant i/o un PIB per càpita inferiors a la mitjana catalana (Baix Ebre, Conca de Barberà, Garrigues, Montsià, Noguera, Pallars Sobirà, Pallars Jussà, Pla de l'Estany, Pla d'Urgell, Priorat, Ribera d'Ebre, Segarra, Segrià, Solsonès, Terra Alta, i Urgell), i, per acabar, que el nostre sector agroalimentari té de sempre un signe importador (amb un saldo negatiu de 290 mil milions de PTA el 1994), per raons estructurals (manca d'experiència exportadora i competitivitat de moltes dels nostres operadors i productes dins del mercat únic, i un consum molt alt, i rígid, de productes de tradicional importació com poden ésser el peix, les oleaginoses o els ingredients per als pinsos, a causa de la nostra forta especialització ramadera).

Aquesta amalgama de dades, que hem analitzat amb cura en el de-

curs de les pàgines anteriors, ens permeten comprendre la situació real dels nostres camps i les diferents reaccions que genera.

- Primera conclusió que es dedueix: l'agricultura i la transformació dels seus productes són activitats econòmiques que perden dinamisme i ja no poden constituir l'«únic» motor de desenvolupament de les zones rurals.
- Segona conclusió: que l'agricultura avui no compleix solament una funció productiva i que, complementàriament, si desapareix l'activitat primària, hi ha un perill real de degradació del territori i del patrimoni natural i humà, que té també el seu cost.
- Tercera conclusió: es confirma una dualitat estructural dins el món rural, d'un costat amb explotacions grans, modernes, ubicades sobretot en algunes comarques, amb capacitat de gaudir de la major part dels ajuts públics, i a l'extrem oposat, una àmplia massa d'explotacions petites, marginals des del punt de vista productiu, incapaces de generar una renda digna per als seus titulars, agricultors en conseqüència a temps parcial, però, alhora, gestores de gran part de la superfície del Principat i, en particular, de les comarques més desafavorides.
- Quarta conclusió: el camp català necessita del suport públic per sobreviure en un món obert i per preservar l'Europa del benestar per als nostres pagesos.
- Cinquena conclusió: el pal de paller d'aquest suport ha d'ésser, indefugiblement, la PAC, pel volum de recursos disponibles (equivalents al 70 % del que gasten a Catalunya el conjunt d'administracions en política agrària, sense comptar la Seguretat Social), a la qual, per consegüent, cal protegir dels intents de desmantellament que pateix, dins i fora de la CE-15.
- Sisena conclusió: aquesta defensa de la PAC actual no ha d'ésser obstacle perquè, en la mesura que sigui possible, es tendeixi a canviar-la vers una més gran modulació a favor dels agricultors més petits i de les zones més pobres.
- Setena conclusió: són necessàries polítiques actives per part de les administracions internes (DARP, MAPA) que complementin les línies de la PAC sobre dos eixos prioritaris, el suport del procés de modernització de les nostres explotacions més productives i la diversificació dels ingressos del conjunt de la població rural, per a la qual cosa s'ha d'avançar vers la creació d'una «adminis-

tració única de serveis», menys burocràtica, més imaginativa i dotada amb nous recursos o, alternativament, amb una més gran selectivitat, concentració i gestió eficaç dels que ara ja es disposen.

- Octava (i darrera?) conclusió: perquè aquestes polítiques arribin a bon port cal comptar amb la col·laboració del sector (en la gestió i disseny de les accions) i el suport de la societat catalana que, al cap i a la fi, és la que ha de sostenir el món rural en la seva plurifuncional faceta de productora d'aliments, de serveis i de darrer garant del patrimoni natural i de l'equilibri territorial de Catalunya.

Aquesta obertura de l'Administració agrària vers l'exterior és quasi obligada per tres factors addicionals: les creixents restriccions pressupostàries, que caldrà compensar amb més serveis i descentralització; l'estructura representativa sorgida de les cambres agràries, a la qual cal donar contingut; i, en fi, l'entrada en una nova fase política, de govern de minories (a Madrid i a Barcelona), que necessitarà el consens parlamentari per garantir els eixos financers i legislatius bàsics d'una política agrorural a l'altura de les circumstàncies.

Reprement l'inici de l'apartat, la nostra agroalimentació hauria de passar de la síndrome de la «M» al de la «P», al del «pacte» per a la definició i aplicació d'una «política» amb objectius clars i recursos suficients. Resumint, el diàleg i la vertebració esdevenen les variables clau per garantir l'èxit del camp català enfront dels reptes que comporta la «mundialització» dels mercats. Ni «més»... ni «menys».

BIBLIOGRAFIA

- DARP. *Estadístiques agràries i pesqueres de Catalunya*. [Volums corresponents als anys 1988 a 1994].
- EUROSTAT. *Structure des exploitations agricoles - Enquête de base 1989/90*. Statistiques rapides. Agriculture, sylviculture et pêche (1993/10).
- EUROSTAT. *Enquête sur la structure des exploitations agricoles de 1993*. Statistiques en bref. Agriculture, sylviculture et pêche (1995/12).
- Institut d'Estadística de Catalunya. *Anuari Estadístic de Catalunya 1994-1995*. (1995).
- Institut d'Estadística de Catalunya. *Resultats definitius de l'Enquesta d'Estructures de 1993* (març 1996).
- Instituto Nacional de Estadística (INE). *Censo agrario 1982*. Volums I i II. (1985).
- Instituto Nacional de Estadística (INE). *Encuesta sobre la Estructura de las Explotaciones Agrícolas 1987* (1989).
- Instituto Nacional de Estadística (INE). *Censo agrario 1989*. Volums I i II. (1991).
- Instituto Nacional de Estadística (INE). *Encuesta sobre la Estructura de las Explotaciones Agrícolas 1993*. Volums I i II (1995).
- MAPA. *La agricultura, la pesca y la alimentación españolas en...* [Volums corresponents als anys 1986 a 1994].
- MASSOT MARTÍ, A. «El sector agroalimentari català, entre el mercat únic i la nova política agrícola comuna arran l'acord del GATT». Banca Catalana, *Revista Econòmica*, núm. 102 (març-juny 1994)
- MASSOT MARTÍ, A. «Hacia la PAC del 2000» *Economistas-1996*. Núm extraordinari. Colegio de Economistas de Madrid (1996).
- SAN JUAN MESONADA, C. «España 1993; Un balance» *Economistas* 60, extra. Colegio de Economistas de Madrid, 1994.
- Servicio de Estudios del Banco Bilbao-Vizcaya. *Renta Nacional de España 1991*. Banco Bilbao Vizcaya (1994).
- Servicio de Estudios del Banco Bilbao-Vizcaya. *Informe Económico 1993*. Banco Bilbao Vizcaya (1994).
- Servicio de Estudios del Banco Bilbao-Vizcaya. *Informe Económico 1994*. Banco Bilbao Vizcaya (1995).